

Béres Dániel – Huzdik Katalin

A TANULMÁNY
A PÉNZÜGYI SZEMLE
ELSŐ PHD-PÁLYÁZATÁN
III. HELYEZÉST ÉRT EL.

A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten

ÖSSZEFOGLALÁS: A gazdasági válság kapcsán előtérbe kerülő pénzügyi kultúra fontos részét képezi egy társadalom megfelelő működésének. Célunk, hogy a témával foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalomban azonosítsuk a pénzügyi kultúra indikátorait, amelyekkel makrogazdasági szintű következtetéseket lehet levonni, ezt követően pedig teszteljük őket Magyarország példáján keresztül. Négy fő indikátort azonosítottunk, ezek: (1) a jövedelem, (2) a megtakarítás, (3) az idegen forrás (hitel) és (4) a gazdaság készpénzigénye. A fellelt indikátorokkal szemben számos kritika fogalmazható meg – leginkább az, hogy a pénzügyi kultúra megítélése túlságosan kötődik a jövedelemhez. Ennek ellenére mindegyik indikátor alkalmas a pénzügyi kultúrához kapcsolódó motívumok (öngondoskodás, bizalom, tervezés, hosszú távú gondolkozás, jövedelmezőség stb.) valamelyikéről információt biztosítani.

KULCSSZAVAK: pénzügyi kultúra, indikátor, makrogazdaság

JEL-KÓD: A13, A14, D03, D12, D14, D31, D81, G11, H24, I22, J11

BEVEZETÉS

A pénzügyi kultúra fontossága – párhuzamosan a pénzügyi termékek terén megnyilvánuló intenzív innovációs tevékenységgel – az 1980-as évek végétől kezdődően lényeges felértékelődésen ment keresztül, amelyet a demográfiai, gazdasági és a politikai változások együtt befolyásoltak. (CBF, 2004a; Habschick, 2007; IBRD, OECD, DFID és CGAP, 2009)

Habschick és szerzőtársai (2007) a pénzügyi kultúra iránti igény növekedésében szerepet játszó tényezőket alapvetően két csoportra osztották: (1) az egyének szükségleteiben, valamint (2) a pénzügyi szektorban végbement változásokra. Az egyéni szükségletek középpontjában az öngondoskodás igénye (kényszere) a meghatározó tényező, amelyben szerepet játszik többek között a szociális bizonytalanság erősödése,

a várható életkor növekedése és a munkahelyek stabilitásának hiánya is. Ezzel szemben a pénzügyi szektor változásában elsősorban a pénzügyi piacok deregulációja a meghatározó tényező. A pénzügyi kultúra kiemelkedő szerepét az adja, hogy az egyének megváltozott szükségleteinek kielégítéséhez olyan pénzügyi termékeket kell keresniük, amelyek egyre bonyolultabbak és átláthatatlanabbak. Ebben a megfogalmazásban a pénzügyi kultúra egy hidat képez a felmerülő társadalmi igények és az ezeket kielégíteni igyekvő pénzügyi termékek között.

A pénzügyi kultúra igazi jelentőségére a 2008-ban kibontakozott pénzügyi válság hívta fel a figyelmet (Klapper – Lusardi – Panos, 2012), az egyének (háztartások) pénzügyek terén megmutatkozó felelőtlenége ugyanis jelentős makrogazdasági kockázatokat hordoz.

Tanulmányunk célja, hogy feltárja azokat a makrogazdasági indikátorokat, amelyekkel a különböző hazai és nemzetközi kutatások során mérni próbálták a pénzügyi kultúrát, illetve

Levelezési e-cím: beres.daniel@gtk.szie.hu
khuzdik@bkf.hu

becsülni próbálták annak hatását a makrogazdaságra, valamint az, hogy értékelje azokat Magyarország példáján keresztül.

A tanulmány első felében a pénzügyi kultúra definíciójával, illetve annak különböző értelmezéseivel foglalkozunk, amelyet a szakirodalomból összegyűjtött mikro- és makrogazdasági indikátorok ismertetése követ. A felhasznált adatok, illetve alkalmazott módszerek (anyag és módszer) körének bemutatása után rátérünk a szakirodalmi feldolgozás során talált makrogazdasági indikátorok értékelésére. A tanulmányt a következtetések és az összefoglaló zárják.

A pénzügyi kultúra fogalma

A pénzügyi kultúrával foglalkozó kutatások történelmi gyökerei egészen a XX. század elejéig nyúlnak vissza. A kutatások ekkor elsősorban a pénzügyi termékek fogyasztókhoz való eljuttatásának módszereire korlátozódtak. (Jelly, 1958) Az idő múlásával párhuzamosan, illetve a pénzügyi termékek területén tapasztalt innovációs tevékenység következtében a kutatások fókusza folyamatosan változott. A fókuszok eltolódásával összhangban pedig a pénzügyi kultúráról alkotott elképzelés alakult át – és így maga a fogalomrendszer is. Ez a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a különböző kutatások eltérő módon definiálták a pénzügyi kultúra fogalmát.

A pénzügyi kultúrával foglalkozó kutatások jelentős hányada (a 2008-as pénzügyi válság kezdetéig) jellemzően az angolszász kultúrkörhöz tartozó országokba koncentrálódott. Ha csupán az Európai Unió 27 országát vizsgáljuk, akkor a pénzügyi kultúra fejlesztésével foglalkozó összesen 618 kezdeményezés közel 81 százaléka az Egyesült Királysághoz köthető. (Habschick, 2007)

Az Egyesült Királyságon kívül Németországban, Ausztriában és Franciaországban kap nagyobb hangsúlyt a pénzügyi kultúra, ahogyan az az 1. ábrán is jól látszik.

A pénzügyi válság óta egyre nagyobb jelentőséggel bír az emberek pénzügyi műveltsége, ezért számos – a témához kapcsolódó – kutatás indult a világ más országaiban is.

A pénzügyi kultúrával kapcsolatos kutatásokban megnyilvánuló különbségek nagy kihívás elé állították és állítják mind a mai napig azokat, akik egységes definíciót szeretnének alkotni. A témában megjelent összefoglaló művekben¹ ezért az egységesítés iránti szükséglet kielégítése nem definíció formájában jelenik meg, hanem a pénzügyi kultúrát koncepcióként kezelik. A koncepció magában foglalja:

- a pénzügyi tudást (pénzügyi ismeretek),
- a pénzügyekben való jártasságot és tapasztalatot,
- a pénzügyi készségeket és végül
- a pénzügyi tudatosságot,

amelyek összessége végül meghatározza azt, hogy az egyének és a szervezetek miként hozzák meg pénzügyi döntéseiket. (Habschick, 2007; Hung, Parker – Yoong, 2009; Remund, 2010)

A koncepció egyes elemeit lehet felismerni a Magyar Nemzeti Bank definíciójában is:

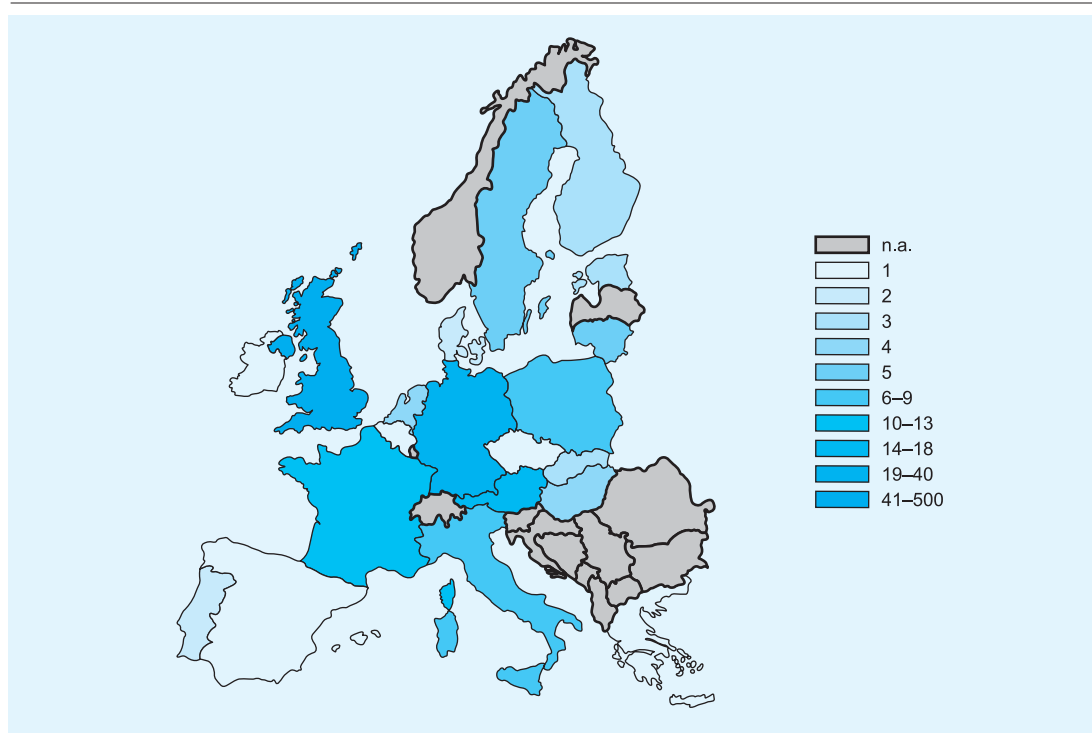
„A pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.” (MNB, 2008)

Annak ellenére fogadjuk el ezt a definíciót jelen tanulmányra is érvényesnek, hogy a tanulmány fókusza elsősorban a pénzügyi kultúra és a makrogazdasági folyamatok kapcsolatára koncentrál.

A pénzügyi kultúra indikátorai

A következőkben röviden ismertetjük a korábbi kutatások azon eredményeit, amelyek a pénzügyi kultúra és a makrogazdaság összefüg-

A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉVEL KAPCSOLATOS KEZDEMÉNYEZÉSEK SZÁMA EURÓPÁBAN (2006)

Forrás: saját szerkesztés Habschick et al. (2007) alapján

géseiről szólnak. Annak érdekében, hogy a kapcsolatok közötti összefüggések érthetőségét növeljük, a pénzügyi kultúra és a társadalmi struktúra közötti kapcsolat egyéb aspektusaira is kitérünk. Megközelítésünk alapjául a fellelt szakirodalmi anyag szolgál.

A pénz fogalma szerint „az általános egyenérték szerepét betöltő csereeszköz” (Solt, 2001), ezért az élet minden más részéhez is szervesen kapcsolódik. Ebből az következik, hogy a pénzügyi kultúrát sem szabad a társadalmi tényezőktől elkülönítetten vizsgálni, így szakirodalmi áttekintésünket – a pénzügyi kultúra makrogazdasági hatásainak bemutatása előtt – a pénzügyi kultúra demográfiai jellemzői mentén kezdjük el.

A témában folytatott különböző kutatások szinte mindegyike tartalmaz demográfiai szegmentálást. Az 1. táblázat összefoglalva tartalmazza azokat a jellemzőket, amelyeket az ala-

acsony, illetve a magas pénzügyi kultúrához kapcsolatos az egyes kutatások.

Jól látható, hogy a szakirodalom szerint a pénzügyi kultúra elsősorban ott magas, ahol a jövedelemszint, illetve az élethelyzet lehetővé teszi a megtakarításokat és így a rövid távú szemlélet elhagyását is. Mivel a jövedelem az oktatásban eltöltött évek számával korrelál (Petőné, 2011), nem meglepő az, hogy *Beal és Delpachitra* (2003) összefüggést találtak a magas pénzügyi kultúrával. Megállapításuk szerint azonban az is számít, hogy milyen irányultságú a képzés, amiben részt vesznek – a gazdasági szakokon tanulóknál magasabb pénzügyi kultúrát figyeltek meg.

Klapper és szerzőtársai (2012) a magas pénzügyi kultúrát a kockázatkerülő magatartással hozták összefüggésbe, míg *Lusardi és Mitchel* (2007) az összetettebb pénzügyi termékekbe történő befektetést tekintették a magasabb

A PÉNZÜYI KULTÚRA DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Alacsony pénzügyi kultúra	Magas pénzügyi kultúra
Nők*	Férfiak*
Alacsony iskolai végzettségűek, szakképzetlen munkások	Diplomával rendelkezők
24 év alattiak és 74 év felettiak	45 és 59 év közöttiek
Alacsony jövedelemszint	Magas jövedelemszint
Kevés munkatapasztalat	Nagy munkatapasztalat
Szegények	Tehetősek
Kis megtakarítás vagy megtakarítás nélküliek	(Nagy) megtakarítással rendelkezők
Mezőgazdasági szektorban dolgozók	Vállalkozók, cégtulajdonosok
Egyedülállóak	Gyermek nélküli párok
Bevándorlók	
Kisebbségek	

Megjegyzés: *egymáshoz képest

Forrás: Beal – Delpachitra, 2003; CBF, 2004b; Hung et al., 2009; Lusardi – Mitchell, 2007; RMR, 2003

pénzügyi kultúra jelzőjének. Szintén Klapper és szerzőtársai (2012) mutattak rá arra is, hogy az alacsonyabb pénzügyi kultúrával rendelkezők hajlamosak az egyszerű, de drágább pénzügyi termékeket választani, és részben ezért válnak bizalmatlanná az összes többi pénzügyi termékkel szemben.

A pénzügyi kultúrát társadalomdinamikai szempontból megközelítő kutatások (Cleek, 1985; Kinnunen, 1998; Yeung, 1998) kimutatták, hogy az alacsony pénzügyi kultúra együtt jár a válások, illetve a mentális és egyéb stressz által kiváltott betegségek nagyobb előfordulási gyakoriságával. Ezen túlmenően *Wolcott* (1999) cikkében kifejtette, hogy a pénzügyi nehézségek növelik a társadalmon belüli elszigeteltséget és rossz hatással vannak az egyének önbecsülésére is. *Marcolin és Abraham* (2006) a dohányzási valószínűséget kapcsolta össze az alacsony pénzügyi kultúrával.

Ami a pénzügyi kultúra makrogazdasági indikátorait illeti, a különböző kutatások négy fő területet különítenek el:

- rendelkezésre álló jövedelem,
- megtakarítások,
- idegen források,
- a gazdaság készpénzigénye.

A makrogazdasági indikátorok részletezésére később térünk ki.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A pénzügyi kultúrával kapcsolatos szakirodalmat az Ebsco, a Jstore, a Wiley és a Science direct online adatbázisokból, valamint az egyes nemzetközi szervezetek honlapjáról gyűjtöttük össze. A szakirodalmi áttekintés során talált makrogazdasági indikátorok tesztelését a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a Magyar Nemzeti Bank (MNB) és az EUROSTAT adatbázisából nyert adatok alapján végeztük a leíró statisztika módszereit alkalmazva.

EREDMÉNYEK

A következőkben Magyarország példáján keresztül mutatjuk be azokat az indikátorokat, amelyekkel a szakirodalom szerint makrogazdasági szinten nyomon lehet követni a pénzügyi kultúra szintjét, illetve annak változását. A fejezetet a pénzügyi kultúra mérésére használt általános indikátorok kritikája zárja.

A rendelkezésre álló jövedelmek

A pénzügyi kultúra szempontjából a rendelkezésre álló jövedelemnél az elsődleges szempont nem az indikátor összetételének alakulása. Minél nagyobb részt képviselnek a transzferek (társadalmi jövedelmek) az összes jövedelemből, annál rosszabbnak ítéltető a pénzügyi kultúra. Ez az öngondoskodás motívumával függ össze leginkább.

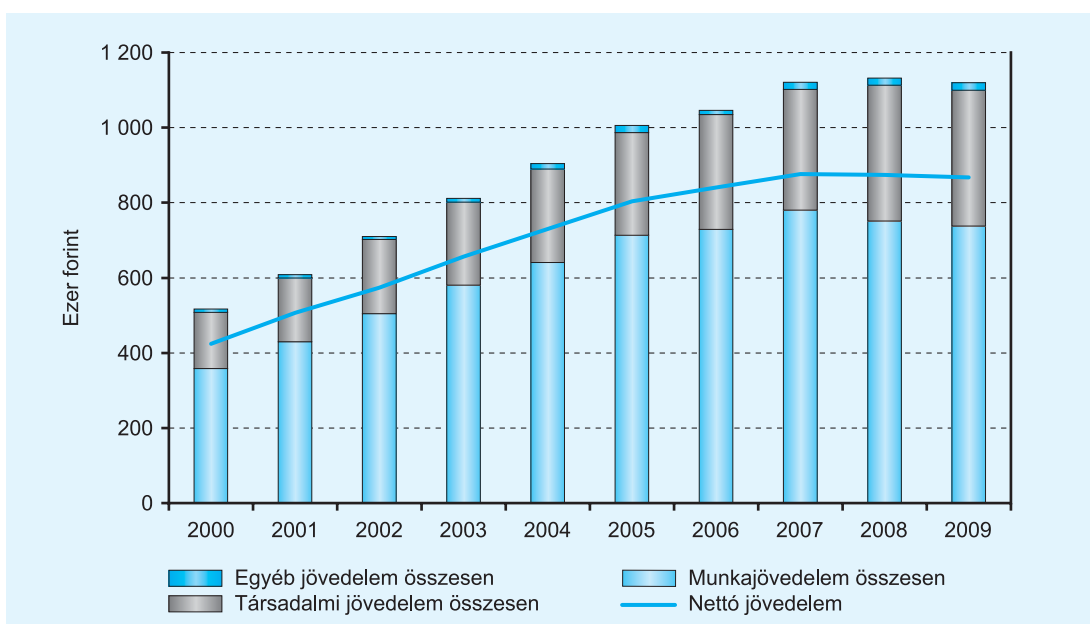
A jövedelmek nagyságának alakulását számos tényező befolyásolja. Ilyen például a gazdaság növekedési üteme, a foglalkoztatottság, a háztartások átlagos létszáma² vagy éppen a demográfiai viszonyok. *Kopátsy* (2011) könyvében érdekes nézőpontot képvisel, amikor azt állítja, hogy azokban a társadalmakban, ahol a népesség csökken,³ ott az életszínvonal nő, mivel az egy főre jutó GDP értéke magasabb lesz. A társadalmon belüli jövedelemeloszlást, valamint a társadalom korösszetételét ez a nézőpont figyelmen kívül hagyja.

Nézőpontunkból azonban nem az egy főre jutó jövedelem a lényeges, hanem az, hogy ez milyen jövedelemelemből áll össze. A 2. ábra a magyarországi háztartások jövedelmének az összetételét mutatja.

A 2000-es évek végére a magyar háztartások jövedelmének több mint 30 százaléka társadalmi jövedelem. Ezek olyan pénzbeli szociális juttatások, amelyek az idősokkal, a munkanélküliséggel, a gyermekvállalással hozhatók kapcsolatba. *Sapir* (2005) európai szociális modellje alapján Magyarország szociális rendszere kifejezetten kontinentális, azaz nem hatékony, hiszen az EU átlagához képest is alacsony a foglalkoztatottság, viszont igen szolidáris. Ezt mutatja az is, hogy a háztartások második legnagyobb bevételi forrása a társadalmi jövedelem, amelynek háromnegyed része a nyugdíj, valamint a nyugdíj-kiegészítések, ez egyúttal jelzi a társadalom elöregedését is. 2008-ban az EU 27 tagállamában az öregséggel összefüggő szociális kiadások a teljes kiadások 39 százalékát tették ki (lásd 3. ábra).

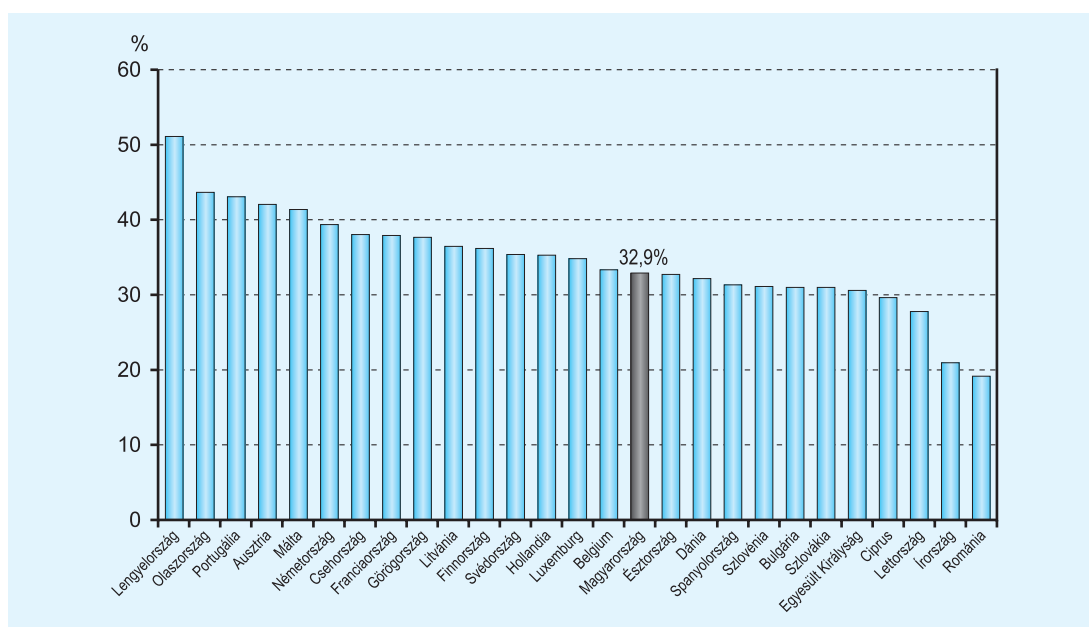
2. ábra

A HÁZTARTÁSOK EGY FŐRE JUTÓ ÉVES ÁTLAGOS JÖVEDELME JÖVEDELEMFORRÁSOK SZERINT (2000–2009)

Forrás: saját számítás és szerkesztés KSH-adatok alapján

**AZ IDŐSKORRAL ÖSSZEFÜGGŐ TÁRSADALMI KIADÁSOK
(A SZOCIÁLIS KIADÁSOKON BELÜL) (2008)**

Forrás: saját számítás és szerkesztés EUROSTAT-adatok alapján

A szakirodalom szerint minél inkább a szociális ellátórendszerre szorul egy társadalom, annál kisebb a pénzügyi kultúra mértéke. A 2. ábra is mutatja, hogy a társadalmi jövedelmek mértéke a vizsgált időszak alatt folyamatosan nőtt. Ebből arra következtethetünk, hogy a pénzügyi kultúra mértéke folyamatosan csökkent. A valóság azonban az, hogy – a különböző társadalmi juttatásokat figyelmen kívül hagyva – egyre több nyugdíjasról kell gondoskodnia a társadalomnak, amely így egyre több jövedelmet kénytelen átcsoportosítani ilyen célokra. Ez a lakosság pénzügyi kultúrájának hiányát jelezheti, azonban hozzá kell tenni, hogy a most nyugdíjba vonuló korosztálynak korábban csak korlátozott lehetőségei voltak az öngondoskodásra való felkészülésre.

Mindezeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a pénzügyi kultúra mértékének jövedelem-összetételén keresztül történő megítélése csak hosszú távon, a különböző szociális ellátórendszerre vonatkozó politikák és azok ha-

tásainak ismeretében lehetséges – más-más megközelítést kell alkalmazni például egy alapvetően individualista és egy alapvetően kollektivistá társadalmi berendezkedésnél.

A háztartási szektor jövedelme, illetve azon belül is a társadalmi transferek mértéke tulajdonképpen nem más, mint elvont jövedelem. Minél kisebb a szektor jövedelme, annál kevésbé lesz képes megtakarítani – a megtakarítások alakulása pedig szintén a pénzügyi kultúra egyik mérője.

Megtakarítások

A megtakarításoknál – szemben a jövedelmek alakulásával – elsődleges vizsgálati szempont az indikátor értékének alakulása, amelyet a megtakarítások összetételének vizsgálata követ. Pénzügyi kultúra szempontjából a megtakarításoknál több motívum is szerepet játszik, úgy, mint az öngondoskodás, a biztonság, a hosszú

távú gondolkozás, a kockázatkezelés és a jövedelmezőség.

A megtakarításokat nem lehet elválasztani sem a jövedelemtől, sem pedig a fogyasztástól – a megtakarítás mértékét a kettő együttesen befolyásolja. Az a tény, hogy a magyar társadalom öregszik, egyre fontosabbá teszi az öngondoskodást. Az (időskori) öngondoskodás feltétele azonban, hogy a keletkező jövedelem egy részét ne költsék el aktív korukban az emberek fogyasztásra – takarítsanak meg.

A 4. ábra jól mutatja, hogy 1998-tól kezdődően az egy főre jutó fogyasztás indexe meghaladja az egy főre jutó reáljövedelem nagyságának indexét. Ebből arra lehet következtetni, hogy a megtakarítások aránya makrogazdasági szinten is csökkent – az 5. ábra jól szemlélteti ezt a tendenciát (a megtakarítások volumene természetesen nőtt). Székely (2010) kutatásából az is kiderül, hogy a magyar lakosság jelentős hányada egyáltalán nem rendelkezik megtakarítással,⁴ így kijelenthetjük, hogy Ma-

gyarországon a megtakarítások eloszlása nem egyenletes.

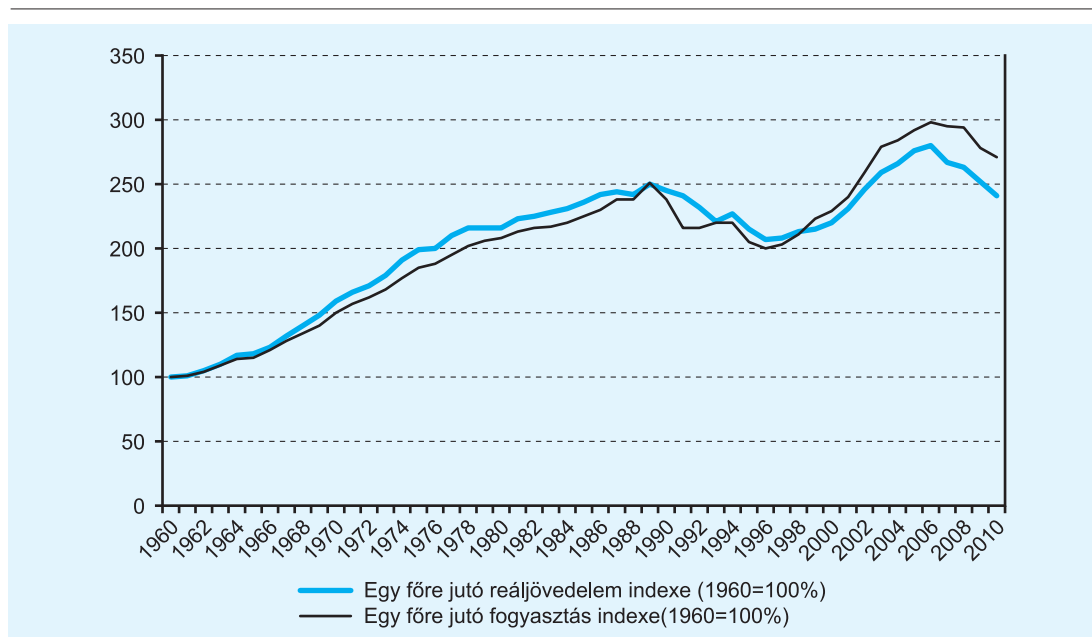
Mindezek ismeretében elmondhatjuk, hogy önmagában a megtakarítások mértéke nem megfelelő jelzőszám a pénzügyi kultúra méréseire, mert nem veszi figyelembe a megtakarításokkal nem vagy csak minimálisan rendelkezőket. Minél nagyobb a társadalmon belüli jövedelem differenciálódás mértéke, annál jobban torzít – gyakorlatilag a kevesebb jövedelemből jól gazdálkodók pénzügyi kultúráját nullára értékeli.

Ha eltekintünk az imént említett hiányszágtól, akkor értékelhetjük a megtakarítók pénzügyi kultúráját attól függően, hogy milyen befektetési formában tartják a pénzüket (minél összetettebb pénzügyi termékben tartják a pénzüket, illetve minél hosszabb távúak a befektetéseik, annál nagyobbra értékelhető a pénzügyi kultúra).

Az Európai Bizottság (2007) jelentése szerint 2005-ben Magyarországon a háztartások

4. ábra

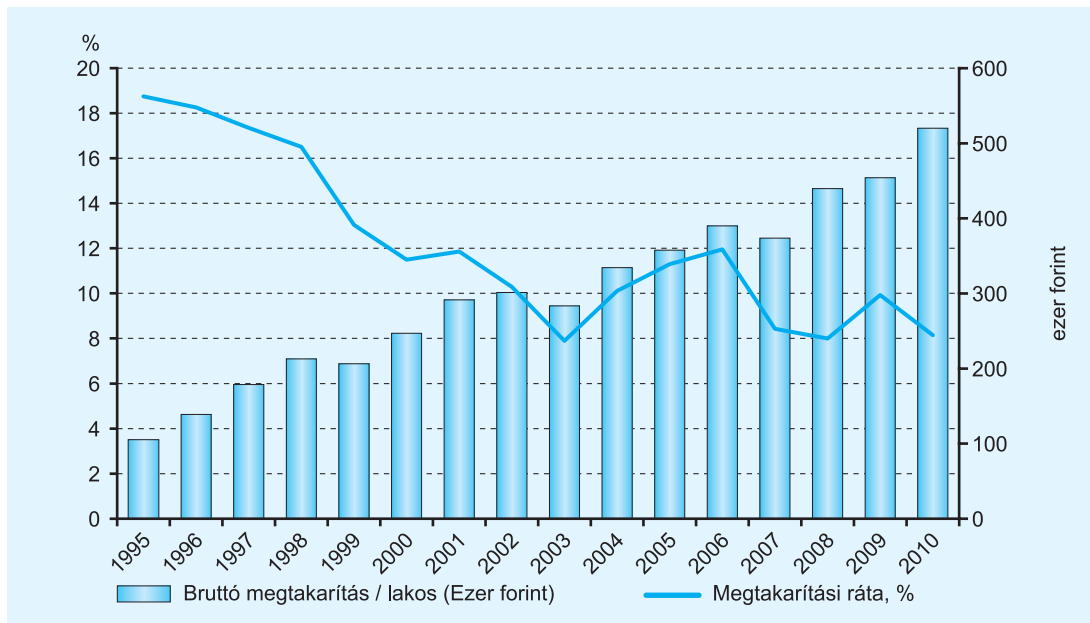
AZ EGY FŐRE JUTÓ FOGYASZTÁS ÉS REÁLJÖVEDELEM ALAKULÁSA (1960–2010)

Forrás: saját szerkesztés KSH-adatok alapján

A MAGYAR HÁZTARTÁSOK MEGTAKARÍTÁSI RÁTÁJA ÉS A MEGTAKARÍTÁSOK VOLUMENE (1995–2010)

Forrás: saját szerkesztés EUROSTAT-adatok alapján

pénzügyi vagyonának 46 százaléka volt lekötött betét – ezt tekinthetjük a legegyszerűbb befektetési lehetőségnek. A többi visegrádi országban ez az arány 50 százalék feletti (lásd 6. ábra).

A magyar háztartások pénzügyi vagyonának alakulását mutatja a 7. ábra, amelyben az egyes pénzügyi termékeket likviditásuk alapján csoportosítottuk (alulról felfelé haladva csökken a pénzzé tehetőség). Annak ellenére, hogy a hosszú távú befektetések aránya a rendszerváltás után növekedett (a nyugdíjpénztári vagyon átsorolása mellett is), a lakosság még mindig előnyben részesíti azokat a befektetési formákat, amelyek kevésbé összetettek és viszonylag hamar készpénzzé válthatók. Az ábrán az is jól látható, hogy 2008 és 2010 második fele között az egyéb betétek aránya csökkent,⁵ míg 2011-ben a folyószámlabetétekkel egyetemben növekedésnek indult. Utóbbi hatás a válság által kiváltott óvatosságnak köszönhető. (Guerrieri, 2010) Mivel a válság hatására egyre többen tu-

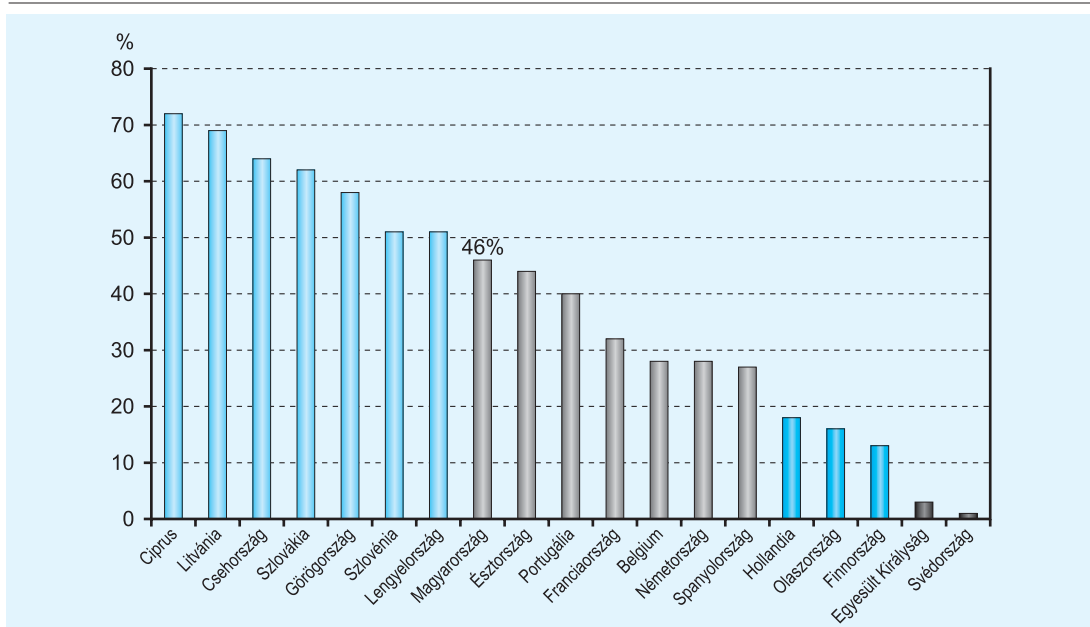
datosan állnak hozzá a pénzügyekhez (Székely, 2010), a válság pozitív hatással van a pénzügyi kultúra fejlődésére.

A bankbetétek, illetve a készpénz magas aránya a pénzügyi kultúra alacsony szintjére utal, mivel rövid távú szemléletet tükröz, illetve a jövedelmezősége is elmarad más, összetettebb pénzügyi konstrukciókban kínáltaknál. Ezzel szemben fontos kiemelni, hogy növekvő arányt képviselnek az összetettebb, illetve hosszabb távra szóló befektetési formák, mint például az üzletrészek, amelyek párosíthatók a rövid távú befektetési szemlélet háttérbe szorulásával, a tervezéssel, illetve a magasabb jövedelmezőséggel, amelyek a magas pénzügyi kultúra ismerveibe közé tartoznak.

Mindezek ismeretében elmondhatjuk, hogy a megtakarítások összetételének elemzése már lényegesen több információtartalmat hordoz, mint csupán a megtakarítások mértékének vizsgálata. Biztonsággal kijelenthetjük, hogy a rendszerváltás óta Magyarország pénzügyi kul-

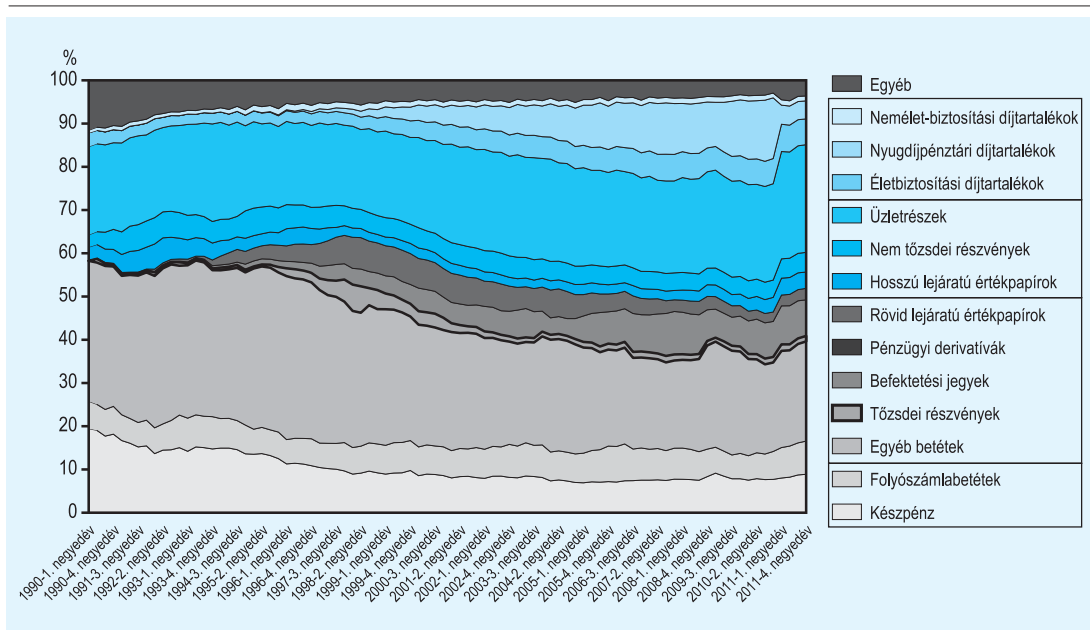

A LEKÖTÖTT BETÉTEK ARÁNYA A HÁZTARTÁSOK PÉNZÜGYI VAGYONÁBAN

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatai alapján, 2007

A HÁZTARTÁSOK PÉNZÜGYI VAGYONA (1990–2011)

Forrás: saját szerkesztés MNB-adatok alapján

túrája (legalábbis a megtakarítóké) pozitív irányú minőségi változáson ment keresztül. Ez azt jelenti, hogy a pénzügyi kultúra megítélésére a megtakarítások ilyen irányú elemzése elfogadható módszer, de az eredmények értékelésekor mindvégig szem előtt kell tartani, hogy a megtakarításokkal nem rendelkezők pénzügyi kultúráját ez a módszer nem fedi le.

Idegen források

A szakirodalomban feltárt indikátorok közül a harmadik a hitelezéssel függ össze. A pénzügyi kultúra idegen forrásokon keresztül történő megítélésénél a kockázatok felmérése és a tervezés motívuma vehető figyelembe.

Ahogy arról korábban írtunk a 4. ábrához kapcsolódóan, Magyarországon a reálbérek növekedési üteme alatta maradt a fogyasztásban

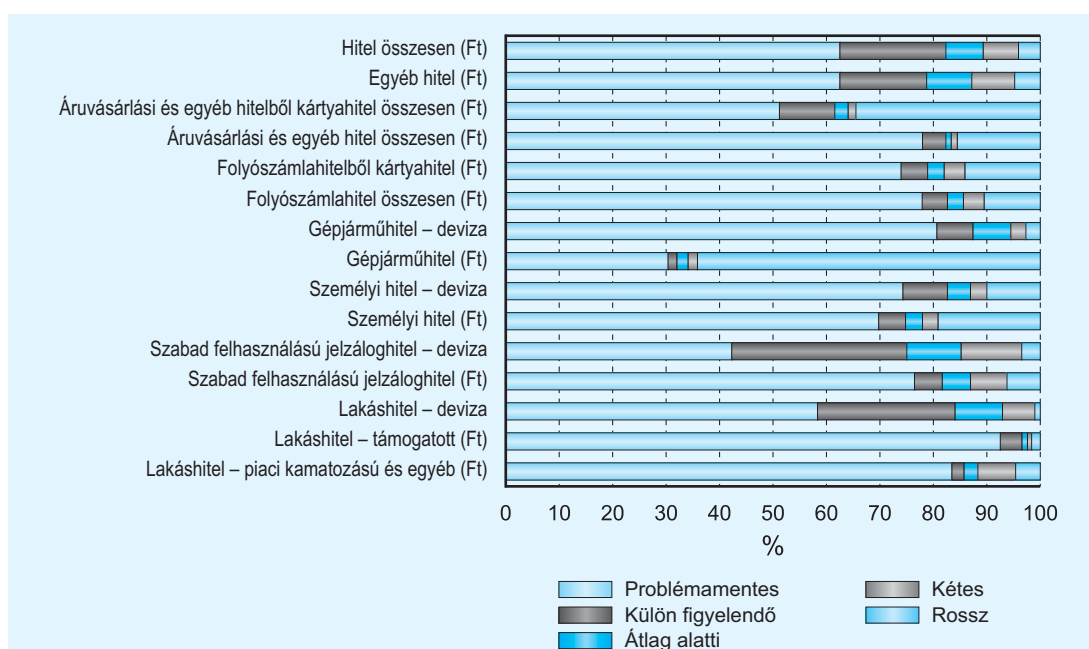
bekövetkezett változásnak. Ez, valamint a háztartások megtakarítási rátájában végbement csökkenés (5. ábra) együttesen vezetett oda, hogy nőtt a lakossági hitelek aránya. Önmagában azonban a hitel nagysága – a megtakarítás-hoz hasonlóan – nem árul el túl sokat, így nem alkalmas a pénzügyi kultúra mérésére.

A lakosság idegen forrás felhasználását annak fizetési késedelem szerinti összetétele alapján végeztük el (lásd 8. ábra).

A 8. ábra alapján azt lehet mondani, hogy azoknál a hitelformáknál, amelyeknél nem volt szükség különösebb tervezési készségekre (jellemzően azok a hitelformák, amelyekhez különösebb feltételek nélkül jutottak hozzá az emberek), ott a visszafizetés valószínűsége is alacsonyabb. A kockázat oldaláról közelítve jelenleg a legnagyobb kihívást a forint árfolyamának alakulása jelenti. Megfigyelhető, hogy a devizaadósságoknál a külön figyelendő és az átlag alatti teljesítés

8. ábra

LAKOSSÁGI HITELEK FIZETÉSI KÉSEDELEM SZERINT (2011. DECEMBER)

Megjegyzés: bruttó adósság

Forrás: saját szerkesztés MNB-adatok alapján

aránya magasabb, mint a hasonló kategóriájú forintalapú hiteleknél, azaz ez is azt támasztja alá, hogy nem számoltak az árfolyamkockázattal.

Ezek alapján levonhatjuk a következtetést, hogy a hitelezés – mint pénzügyi kultúrát mérő eszköz – megfelelő indikátor. Továbbá elmondható az is, hogy Magyarország hitelezés alapján megítélt pénzügyi kultúrája nem minősíthető jónak, elsősorban a kockázatok megfelelő megítélésének hiánya miatt. A pénzügyi válság, illetve a forint árfolyamváltozásának hatására azonban bizonyosan fejlődött és fejlődik, így a jövőben az emberek nagyobb hangsúlyt fektetnek majd az ilyen irányú kockázatok kivédésére.

A gazdaság készpénzigénye

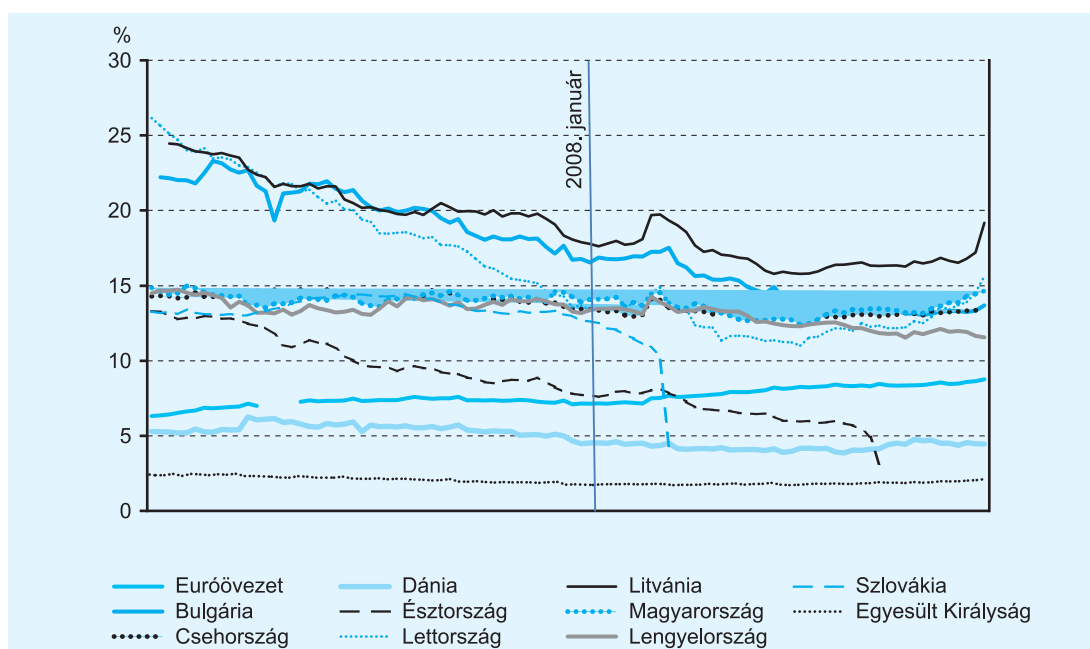
Az indikátor a pénzügyi kultúra fejlettségét a készpénzkímélő megoldások alkalmazásán ke-

resztül méri. Minél kevesebb készpénzre van szükség a gazdaságban, annál fejlettebb adott ország pénzügyi kultúrája. Az indikátor a pénzügyi rendszerbe vetett bizalmat képezi le.

A 9. ábra jól szemlélteti, hogy fejlettebb pénzügyi kultúrával rendelkező országokban a gazdaság készpénzigénye alacsonyabb – az Egyesült Királyságban 2 százalék körül mozog az értéke, míg Magyarországon 2011-ben megközelítette a 15 százalékot. Magyarországon a forgalomban lévő készpénz mennyisége nemcsak az eurózóna átlagához képest magas, hanem a hazánkhoz hasonló fejlettséget mutató kelet-közép-európai országokéhoz is. *Odorán és Sisak (2008)* több tényező figyelembevételével is vizsgálta a gazdasági szereplők keresletét tükröző forgalomban lévő készpénzmennyiséget. Megállapították, hogy a tranzakciós és óvatossági motívum mellett a gazdasági növekedés és az árak emelkedése is növeli közvetve a készpénzes fizetések arányát. Továbbá a készpénz-

9. ábra

A GAZDASÁG KÉSZPÉNZIGÉNYE AZ M3 MONETÁRIS AGGREGÁTUM ARÁNYÁBAN (2004–2011)

Forrás: saját szerkesztés EUROSTAT-adatok alapján

tartás alternatív költsége is befolyásolja a készpénzigény emelkedését vagy csökkenését az inflációs várakozásokon keresztül. További meghatározó tényezők: a rejtett gazdaság készpénzigénye, amely a készpénz azon tulajdonságából fakad, hogy nehezen lehet nyomon követni, így segíti a feketegazdaságban végbemennő tranzakciók lebonyolítását és a jövedelmek elrejtését; a stabil, tartalékvaluta iránti külső kereslet (ami Magyarország vonatkozásában figyelmen kívül hagyható), illetve a készpénzhelyettesítő fizetési eszközök elterjedése. A magyar gazdaság magas készpénzigényét magyarázza az is, hogy az egy főre jutó ATM- és POS-terminálok száma alacsony a nyugat-európai országokhoz, sőt a régióhoz képest is. Odorán és Sisak (2008) megvizsgálták, hogy azokban az országokban, ahol az egy bankkártyára jutó POS-tranzakciók száma alacsonyabb, ott a bankkártyát elfogadó terminálon keresztül végrehajtott tranzakciókon belül magas arányt mutatnak a készpénzfelvételek. Hazai sajátosság továbbá, hogy a készpénzfelvételek egyötöde a bankfiókokban és postahivatalokban történik, amely kisebb ATM-es pénzfelvételt mutat. Tehát minél inkább ismerik, használják és bíznak az emberek a különböző készpénz-helyettesítőkben, annál inkább el tudnak szakadni a készpénztől.

Összefoglalva tehát: az indokolatlanul magas készpénzigény alacsony pénzügyi kultúrára utal, amely egyrészt egyszerűbbé teszi a feketegazdaság működését, másrészt pedig a készpénzkímélő alternatívák elterjedésével szemben tovább növeli a készpénz előállításával járó költségeket. A készpénzkímélő módok alkalmazásának alacsonyabb szintje ugyanakkor nemcsak a lakosság pénzügyi kultúráján múlik, hanem az infrastruktúra jelenlétén vagy éppen hiányán is. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az indikátor önmagában csupán a pénzügyi kultúra fejlettségére utal, annak összetevőit (infrastruktúra, készpénzkeresletet befolyásoló egyéb tényezők stb.) elfedi.

A pénzügyi kultúra általános indikátorai – kritika

Ahhoz, hogy az előzőekben bemutatott makrogazdasági pénzügyikultúra-indikátorokat megfelelő módon lehessen értékelni (a fentiekben elhangzottakon túl), fontosnak tartjuk azt, hogy egy általános kritikát fogalmazzunk meg az összes, pénzügyi kultúra megítélésére használt indikátorral szemben.

A szakirodalmi áttekintésben bemutatott indikátorokkal kapcsolatosan három fontos dologra kívánjuk felhívni a figyelmet.

Az egyik, hogy a pénzügyi kultúra vizsgálata során a kutatók olyan egymással szorosan összefüggő indikátorokat használtak, amelyek nem minden esetben alkalmasak arra, hogy okozati összefüggéseket állapítsunk meg belőlük – a „*Mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás?*” dilemma rajzolódik ki több esetben is.

A másik fontos dolog – ami egyben az összes pénzügyikultúra-kutatás gyengesége is –, hogy a pénzügyi kultúra megítélésénél figyelmen kívül hagyják az aktuális élethelyzetből eredő sajátosságokat. Megítélésünk szerint ugyanis attól még, hogy valaki diák és nem rendelkezik saját jövedelemmel (így feltehetőleg saját maga által finanszírozott hosszú távú befektetési formákkal sem), a pénzügyi kultúrája nem feltétlenül rosszabb egy olyan egyedülálló, keresettel rendelkező egyéntől, akinek a megtakarítási és öngondoskodási hajlandósága jelentősen elmarad a hozzá hasonló élethelyzetben lévők átlagos szintjétől. A különböző élethelyzetben lévő egyéneknél ezért fontosnak tartjuk azt, hogy a különböző indikátorok között megfelelő súlyozást alkalmazzanak a kutatók – ez a felhasznált szakirodalomban nem jelenik meg.

A harmadik és egyben utolsó kritikai megfogalmazás részben kapcsolódik az előző kettőhöz. A pénzügyikultúra-kutatásoknál használt indikátorokból az rajzolódik ki, hogy akinek magasabb a jövedelme, az magasabb pénzügyi kultúrával is rendelkezik – függetlenül attól,

hogy egyéneket vagy nemzeteket hasonlítunk össze. Ha ugyanis az egyének jövedelemszintje megengedi, hogy fogyasztási szokásaik elszakadjanak a létfenntartáshoz szükséges javak körétől, akkor nagyobb valószínűséggel képződik megtakarítás is. Mindebből makrogazdasági szinten az következik, hogy az egy főre jutó nagyobb GDP-vel rendelkező országok pénzügyi kultúrája valószínűsíthetően magasabb lesz az elmaradottabb országokénál – a társadalmon belüli jövedelemeloszlás (GINI-index) azonban ezt nem feltétlenül támasztja alá. Sőt, valószínűsíthető, hogy a kevesebb jövedelemből élő emberek jobban rá vannak szorulva a pénzügyeik megtervezésére, mint tehetősebb társaik – ezen a ponton kapcsolódunk a megfogalmazott kritikához, miszerint különböző társadalmi csoportoknál eltérő módon kell megítélni az egyes kutatási kérdésekre adott válaszokat.

KÖVETKEZTETÉSEK

A különböző pénzügyikultúra-kutatásokban fellelt eredmények többsége könnyedén összefűzhető egymással, hiszen a különböző vizsgálatokban használt indikátorok jelentős hányada összefüggésben van egymással, azonban önmagukban nem alkalmasak arra, hogy közvetlenül következtetéseket lehessen levonni belőlük.

A rendelkezésre álló jövedelem elemzése során kiderült, hogy a társadalmi berendezkedés

(individualista, kollektivista), illetve a szociálpolitika nagy hatással van rá, így az indikátor csak ezek ismeretében alkalmas arra, hogy értékelhető következtetéseket lehessen levonni.

A megtakarítások mértéke, mint pénzügyikultúra-indikátor, nem ad elegendő információt, ezért fontos a megtakarítások összetételének vizsgálata is. Nem szabad azonban elfejteni, hogy az ilyen irányú elemzés nem utal a megtakarításokkal nem rendelkezők pénzügyi kultúrájára.

A háztartások hiteleinek vizsgálata megfelelő fokmérőnek bizonyult, ami a tervezést és a háztartások kockázatelemzési képességeit illeti. A pénzügyi rendszerbe vetett bizalom mértékét pedig a gazdaság készpénzigényén keresztül lehet nyomon követni.

A pénzügyikultúra-kutatásokban alkalmazott indikátorokkal szemben számos kritika megfogalmazható – legfőbb hiányosságként kiemelendő, hogy a pénzügyi kultúra mértékének megítélése túlságosan kötődik a jövedelem nagyságához.

Összességében elmondható, hogy az egyének pénzügyi kultúrája közvetve és közvetlenül egyaránt hatással van a makrogazdasági folyamatokra, így a monetáris és költségvetési politikára, valamint a pénzügyi piacok működésére is, vagyis a pénzügyi rendszer egészére. Az a tény, hogy a pénzügyi piacok gyorsabban fejlődtek az emberek pénzügyi kultúrájánál, rávilágít a pénzügyi kultúra fejlesztésének kiemelkedő jelentőségére.

JEGYZETEK

¹ Defining and Measuring Financial Literacy (Hung et al. 2009); Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy (Remund, 2010); Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27 (Habschick, 2007)

² A magyar háztartások átlagos létszáma az ezredforduló után átlagosan 2,6 fő körül mozog. (Kerülő,

2009. Demográfia. Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó és Nyomda)

³ Az 1981-es év volt az első olyan, háború utáni békeév Magyarországon, amikor többen haltak meg, mint ahányan születtek. (Kerülő, 2009) A születések száma 1998-ban esett először százezer alá és azóta sem érte el ezt a szintet. 2010-ben a természetes fogyás 40 100 fő

volt, 6128 fővel több, mint az előző évben. [KSH, 2010, Népmozgalom. Statisztikai Tükör, 5(17)]

letve további 11 százalék nem volt tisztában azzal, hogy van-e megtakarítása vagy sem.

⁴ 1000 fős mintából 54 százalék úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem rendelkezik megtakarítással, il-

⁵ Idetartoznak többek között a lekötött betétek.

IRODALOM

BEAL, D. J. – DELPACHITRA, S. B. (2003): Financial Literacy among Australian University Students. *Economic Papers*. 22(1), pp. 65–78

LUSARDI, A. – MITCHELL, O. S. (2007): Baby Boomer Retirement Security: The Roles Of Planning, Financial Literacy and Housing Wealth. *Journal of Monetary Economics*. 54, pp. 205–224

CLEEK, M. G. P., T. A. (1985): Perceived Causes of Divorce: An Analysis of Interrelationships. *Journal of Marriage and the Family*. 47(1), pp. 179–183

MARCOLIN, S. – ABRAHAM, A. (2006): Financial Literacy Research: Current Literature and Future Opportunities, Proceedings of the 3rd International Conference on Contemporary Business Conference Proceedings. Leura, NSW

GUERRIERI, V. L., G. (2010): Credit Crises, Precautionary Savings, and the Liquidity Trap, Vol. 2012. <http://economics.mit.edu/files/6261>, MIT

ODORÁN R. – SISAK B. (2008): A magyar gazdaság készpénzigénye – továbbra is olajozottan működhet a rejtett gazdaság? *MNB Szemle*, 2008. december, 19–25. oldal

HABSCHICK, M. S.– BRITTA, E. J. (2007): Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27: EversJung

HUNG, A. A. – PARKER, A. M. – YOONG, J. (2009): Defining and Measuring Financial Literacy

PETŐNÉ C. I. (2011): Emberitőke-elemzés a mai magyar felsőoktatásban. Vol. 2012

JELLY, H. (1958): A Measurement and Interpretation of Money Management Understandings of Twelfth-Grade Students. Unpublished doctoral dissertation, University of Cincinnati, Cincinnati

REMUND, D. L. (2010): Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), pp. 276–295

KERÜLŐ, J. (2009): *Demográfia*. Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó és Nyomda

SAPIR, A. (2005): Globalization and the Reform of European Social Models. *JCMS*. 44(2), pp. 369–390

KINNUNEN, U. P., L. (1998): Linking Economic Stress to Marital Quality among Finnish Marital Couples. *Journal of Family Issues*. 19(6), pp. 705–724

SOLT K. (2001): Makroökonómia. Tatabánya, *TRIMESTER*

KLAPPER, L. – LUSARDI, A. – PANOS, G. A. (2012): Financial Literacy and the Financial Crisis. *Policy Research Working Paper*. Washington, The World Bank

SZÉKELY L. (2010): A holnap pénze - Pénzügyi kultúra az információs társadalomban. Budapest, *Excenter*

KOPÁTSY, S. (2011): *Új Közgazdaságtan – A minőség társadalma* (1 ed.). Budapest, Akadémiai Kiadó

WOLCOTT, I. H. J. (1999): Towards understanding the reasons for divorce. *Working paper - Australian Institute of Family Services*. 20

YEUNG, W. J. H., S. L. (1998): Family Adaptations to Income and Job Loss in the U.S. *Journal of Family and Economic Issues*, 19(3), pp. 255–283

CBF (2004a): Australians and Financial Literacy. In: C. B. Foundation (Ed.). Sydney

CBF (2004b): Improving Financial Literacy in Australia: Benefits for Individuals and the Nation, Research Report. Sydney, Commonwealth Bank Foundation

EURÓPAI BIZOTTSÁG (2007): Éves Jelentés. Brüsszel, Európai Unió

IBRD, OECD, DFID, & CGAP (2009): The Case for Financial Literacy in Developing Countries – Promoting Access to Finance by Empowering Consumers

KSH (2010): Népmozgalom. Statisztikai Tükör, 5(17)

MNB (2008): Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről (MNB és PSZÁF), Vol. 2012. Budapest, MNB, PSZÁF

RMR (2003): ANZ Survey of Adult Financial Literacy in Australia: Final Report. Melbourne, Australia: Ray Morgan Research